

Zsikó János

A személyesség elvesztése-megnyerése

A használt alapkategóriák értelmezéséről: elit és tömeg

Az integráltan autonóm személyiség – a “nyugati ember”, az újkori euro-atlanti (euro-amerikai) individuum – védett és legitim pozíciói megszerzéséért teljesítmény-versenyben áll embertársaival, bár nem általában, hanem azokon a konkrét versenypályákon (integrációkban), melyekben alkotó munkaképességét kifejti, kifejezi. A versenypályák nyertesei – a rendi társadalom felszámolásával – elvileg a társadalmak elitjeit, átlagos és átlag alatt teljesítői (a többség!) a társadalmak tömegeit képviselik. Maguk a versenypályák is “versenyeznek”, azaz egyes integrációk (szakmák, hivatások, műfajok és teljesítmények a műveltségismények, a divatok, az ideológiák és az értékniváló mechanizmusok változásai szerint) eltérő társadalmi presztízs-rangokat képviselnek, eltérő közérdeklődést és figyelmet váltanak ki.

Az industrializációval és a proletarizációval, valamint az újkori városiasodás általánossá válásával kézzelfoghatóvá és jelenvalóvá válik a tömeg (többnyire, mint a városi bérmunkás és családtagjai, illetve az agrárvilágból a városba menekülő, de a városi integrációkban – a munkahelyeken – szerepet nem kapó embersokaság). Az industrializáció kezdetén járó társadalmak nagyvárosai (Indiában, Afrikában, Dél-Amerikában) ma is prezentálják ezt a nyomornegyedekben és nyomorövezetekben élő elképesztő állapotú és kilátástalan helyzetű tömeget.

Az individuumok versenylehetőségei és a kultúra közvetítési folyamataiban történő részvételük lehetőségének útjai itt markánsan és szélsőségesen elválnak. A tömegben (részben-egészében a személyiségekben rejlő tehetségektől, potenciális készségektől és képességektől *függetlenül*) a kulturális és életmódbeli *leszakadás* halmozódik fel, míg az elitekben a kultúra – mint *szimbolikus tőke* – felhalmozódása és bővített átörökítése figyelhető meg.¹ Fokozódik mindez az elit (magas) kultúra és a tömegkultúra szembeállításával, a tömeg kimondott-kimondatlan lenézésével és a kultúra – mint társadalmi reprezentáció – értelmiségi értékkontrolljával. Nem véletlen tehát a tömegtársadalmak általánosítható ellenszenve az “érthetetlen, arisztokratikus, önmagáért való, haszontalan” magas-kultúra vagy a többszintű kódrendszereket használó magas-művészetek világával szemben. A verseny és teljesítménylehetőségek ilyen markáns elválása két viselkedés- és esélyparadigmát alakít ki, bár amint a későbbiekben látjuk, ezek nem átjárhatatlanok, illetve – különösen mint viselkedésmotívumok – nincsenek a személyiséggel szorosan összekötve.

Több nézőpont egyidejű felvételével és együttlátó elemzésével kíséreljük meg a tömeg és elit (viszonyai, tulajdonságai) megkülönböztetését. Az elemzés során figyelünk arra a pszichológiai tényre is, hogy a nyáj melege, a tömeg együtt-mozgásának

ritmusa, és az “ együtt legyőzhetetlenek vagyunk” illúziója, mint egy örvény szívja be az individuális kétségeket, félelmeket, szorongásokat. Ugyanakkor – kívülről nézve – a tömeg riasztó és félelmetes, különösen, ha energiáit rombolásra vagy a rend szétzilálására koncentrálna. Fokozza az ambivalenciát az individuum egészséges vágya az arc nélküli sokaságból való kiemelkedésre, a személyes ismertségre és elismertségre, azaz valamilyen elit státusz és szerep elnyerésére.

Vonatkozások, nézőpontok szerint a tömeg (T) és az elit (E) a következőképpen jellemezhető:

Statisztikai: T: sokaság, többség, határozatlan halmaz, E: ritkaság, kisebbség, határozott halmaz.

Differenciál specifikum: T: nyilvános, konvergáló akarat- vagy szándékegyezés, E: diszkrét, versengő, divergáló akarat-eltérés.

Energia (tetterő): T: szufficités, túláradó, E: deficités, óvatos-visszafogott.

Mérlegelési, morális küszöb: T: alacsony, vagy nincs, E: magas, esetenként rendkívüli.

Cselekvés: T: azonnali, feltétel nélküli, E: perspektivikus, stratégiai.

Individuális felelősség: T: eliminált, vagy nincs, E: egyéni-személyes.

Gondolkodás: T: kívülről irányított, egyoldalú, sematikus, E: egyéni-személyes, sokoldalú, differenciált.

Oda (beletartozás): T: spontán, szituatív, véletlenszerű, sorsszerű, E: hierarchikus, “megharcolt”, teljesítményelvű.

A fentiek révén érdekes és érdemes feleleveníteni a forradalmas 19. és a vérzivataros 20. század tömegmozgalmait és tragikus végű tömegkulturális utópiáit, illetve a totális tömegtársadalmak katasztrofális embertelenségeinek, megháborodott erkölcstelenségeinek tárházát.

Ideológiai-politikai értelemben a legújabb kor alapkérdése, hogy melyik elit tud a tömegek elé penderülni, melyik elit képes a tömegenergiák felhasználásával, – a totalitarizmusok esetében tartós gerjesztésével és optimális kihasználásával – személyi kiválóságának és hatalmi ambícióinak teret, cselekvési lehetőséget és védettséget biztosítani.

Mit kezdünk a tömegekkel? Mit kezdünk az értékek, a tradíciók, a viselkedési és szerepnormák, a két individualitást hordozó (elit és tömeg) célképzetek, érzékenységek, kultúra és magatartásformák radikális szétválásával? – kérdezi a kor értelmisége Marxtól Spenglerig, Bakunyintól Horkheimerig és Schillertől Lukácsig.

Persze ugyanezt kérdezik a kultúráközvetítés, a művészetek és a társadalomtudományok avatott képviselői, a média szakapparátusa (illetve teoretikusai) és az aktuális politikai elitiek – akár ma is. A probléma gyökere a lista első sorára – a statisztikai nézőpontra – vezethető vissza. A tömeget nem lehet “elitesíteni”, mert az integrációkban számontartható személyes teljesítmények mennyisége korlátozott. (Lásd a PhD-

fokozat beépítését a tudományos elit képzésébe, az egyetemi, főiskolai végzettségek tömegessé válásával szinte egy időben. A /tudományos/ kiválóság rögeszmés elitizmusát jól érzékelteti a Magyar Akkreditációs Bizottság elnökének magabiztos önértékelése a MAB doktoriskolákat minősítő tevékenységéről.)² A meggyőződéses kiválóság tudata persze nemcsak a pozícióhoz jutott tudós, hanem általában a pozícióba jutottak sajátja.

Ugyanakkor az elit mindenképpen elszakad, elválik a tömegektől, ha hajnaltól késő estig állandóan a tömegre hivatkozik is, ha cselekedeteit és magatartását a tömegek érdekeire vezeti is vissza. (Vö. a nomenklatúrák utálatos kivételezettségével és hazudozásával vagy jelentés nélküli beszédtechnikáival.) A statisztikai ritkaság állapotában a cselekvésnek, a kommunikációnak, a kifejező viselkedésnek óriási tétje van, hiszen a vetélytársak és a közfigyelem folyamatosan kontroll alatt tartja ezeket. Parányi hiba, elnézés, tévedés a (verseny) rangsorban történő leértékelődéshez vagy az elitből való kirekesztődéshez vezethet.

Most néhány gyakorlati példával illusztráljuk az előbbi felsorolás absztrakcióit.

1. Érintettség, érzékenység, mérlegelési küszöb:

Soros György milliárdos, a pénzügyi elit egyik világ-csillaga (sztárja). A szerző a pénzvilágban senki, tömegember. Van ugyan pénze, megtakarítása is, de a névtelen (bár nevesített) betétesek egyike. Esik a hongkongi tőzszeindex. Soros és apparátusa figyel, számol és elemez. A szerző fütyül az egészre, el sem olvassa a pénzvilág híreit, esélytelen és érdektelen – ha tetszik közömbös és ostoba – hiszen tét nélküli. Ha tízszer vagy százszor ennyi pénze lenne, akkor sem lenne *módja, érdeke és képessége* megfelelni azoknak a feltételeknek és kihívásoknak, amelyeknek Soros – akár naponta – megfelel.

2. Tetterő és azonnali cselekvés:

A kellő szinten gerjesztett közös akaratú tömeg nem mérlegel akkor sem, amikor Molotov-koktélokkal támad a tankokra (1956), vagy kövekkel a Siratófal előtt imádkozó ortodoxokra, és akkor sem, amikor alultápláltan, rosszul öltözötten, megfelelő gépek és eszközök hiányában újjáépíti a Dunába robbantott hidakat (1946-47). Nincs adatunk arról, hányan kaptak sérvet, korai halálba vezető betegségeket, szenvedtek el különböző csonkolásokat a túlhajtott szocialista termelés „hősei” táborából. S amikor pl. a bevásárlóközpont megnyitása kapcsán jelentős árengedményekkel „ünnepelte” magát – és alapozta meg „marketingjét” - az egyik budaörsi műszaki áruház, tömeggé varázsolta az olcsóság ígézetével gerjesztett vásárlóközönséget, és épphogy megúsza tragédia nélkül.

Mindezek az esetek a mérlegelési küszöb és az individuális felelősség kérdéseit is felvetik, még akkor is, ha például a forradalmi vakmerőket – persze jóval később és biztonságosabb pozíciókból – hőskökké emeli az emlékezés. Ez azonban nem változtat a tényen: két esély, két viselkedés- és érzékenységállapot áll szemben, amelyek automatikusan és törvényszerűen két kultúra feltételezéséhez, két létállapot – több-

nyire szembeállított – értelmezéséhez vezetnek.

Az elit és kultúrája. Izmusok, diszciplínák és műfajok

A 18. század elitjeit az arisztokráciában, illetve a nemességben és a papságban lehetett meghatározni. Az arisztokrácia és a nemesség örökletesen (dinasztikusan: család-generációk kulturális tőkefelhalmozásával), a papság a vallási intézetek tradicionális szellemi folyamatosságával (és kontrolljával) biztosította és tartotta fenn magának a társadalmi értékközvetítés, értéknyilvánítás, ellenőrzés jogát és eszközkészletét, a tömegekből való kiemelkedés és kiemeltség viszonyait, magas társadalmi presztízsét.

Az iparszerű társadalmak felépülése merőben új helyzetet teremtett e társadalmak elitjeinek individuális szabadságharcában, kiválasztásában és kiválasztódásában. A polgári és iparszerű viszonyok a tőketulajdonosok új csoportjait (gyárosok, bankárok, kereskedők, befektetők, őket „szolgáló” jogászok, iparszerű mezőgazdálkodók stb.) emelte magas presztízsű döntési és cselekvési pozíciókba; a gazdagság, a befolyás, illetve a tehetség új értékdimenziókat és értéknyilvánítókat igényelt. A preindusztriális társadalmak megrendülése, a „harmadik rend” megállíthatatlan előretörése átalakította – gyakran érvénytelenítette – a művészetek, a kultúra és a tudomány intézményesült struktúráit, értékrendszereit. A szemlélődő elmélyülés (a viktoriánus kontempláció), az akadémikus bölcsesség és kiérleltég, a valóság érzéki megragadásának realizmusa, az istenhit kollektív kultuszaival megerősített vallás-erkölcs alázata és társadalmi védettsége helyett vad és kíméletlen harc kezdődött új (és újabb) értékek, szemléletek, paradigmák kialakítása és – a révükön keletkező – értelmiségi (vagy konkrétan hatalmi) elit-pozíciók megszerzése érdekében. Mindezt az „izmusok” burjánzása és a tradicionális értékek, intézmények (és intézetek, szervezetek) ellentmondást nem tűrő kritikája bizonyítja a 19. század közepétől. Marx és Engels Kommunista kiáltványa (1848), Marinetti Futurista kiáltványa (1912) – bár térben és időben eltérő, szándékaikban és súlyukban igencsak különböző dokumentumai az elitcsoportok lázas „dulakodásának” – egyaránt alkalmasak a legfontosabb „üzemek” csoportosítására.

Melyek ezek?

A múlt érvénytelen. A valóság nem olyan, mint amilyennek látjátok, illetve eddig láttátok veletek.

Mi (és csakis mi) vagyunk az igazság és a jövő elhivatottjai. Igazságunk kizárólagos. Új világ kezdődik (kezdődött), kövessetek bennünket!

A tudomány (a haladás, a történelem) bennünket igazol, a tömegek ereje a mi erőnk. Aki utunkba áll, eltapossuk. (Eltapossa őket a jövő, eltapossák őket a tömegek.)

Szokásos és lehetséges az „izmusok” burjánzását, szenvedélyes túlhevültségét a felvilágosodás racionalizmusára és az ésszerűségbe vetett hit túláradó optimizmusára visszavezetni. Különösen erős ez a felfogás a vallási tradicionalizmus hívei között, akik – némi joggal – a vallás tévesztéséért a materiális racionalizmust és a liberális

pluralizmust vádolják. Más nézőpontból ugyan, de hasonlóan ítéli meg a felvilágosodás "kártételeit" az újbaloldal "frankfurti iskolája", melynek tudós szocio-filozófusai a fogyasztói társadalom és a tömegmanipuláció iparosított technológiáit teszik felelőssé a humánus, a kultúra és a társadalmi erkölcs eróziójáért.

A kérdés azonban nem ilyen egyszerű. A kor lázas hangulatának és arculatának megértéséhez csak részben ad kulcsot Madách gondolata: „Sok az eszkimó, kevés a foka.” Talán az a lehetséges megoldás ha – mindezen érvek mellett – az individualizált személyiség önmegvalósító szabadságharcainak oldaláról, illetve a tudás és a tudományok elképesztő újdonságai szempontjából elemezzük a kérdést. Az oktatás általánossá válása, a polgári közvélemény és nyilvánosság kialakulása, a születési előjogok és privilégiumok fokozatos eróziója lehetőséget teremtett tíz- és százvezrek felemelkedésére, és a felemelkedést reprezentáló elit-pozíciók megszerzésére. Közben a tudomány – és a tájékozott, illetve kiművelt tehetségesek tudata – újabb és újabb elemi erejű ismerettel, felfedezéssel, tudományos elmélettel szembesült, amelyek transzferálhatóságáról (társadalmi vagy művészeti átvihetőségéről) és transzformálhatóságáról (átformálásáról, átalakíthatóságáról) mély meggyőződések és aktivitások születhettek. A technikai fejlődés például forradalmian átalakította a megfigyelés, vizsgálódás vizuális-optikai lehetőségeit és feltételeit.³ Freud és követőinek munkássága átforgatta az emberi személyiségről és a lélekről vallott évezredes (többnyire vallási és filozófiai) nézeteket. A mikroszkóp felfedezése és munkába állítása lehetőséget teremtett a dolgok látható felszíne alá történő behatolásra. A szociológia és a statisztikai mérőmódok lehetővé tették a társadalmi állapotok és tipizálható viselkedések mérését és analitikus elemzését stb.

Mindezek ismerete már egyenes utat jelöl ki az elitcsoportok (az avantgarde művészei, a forradalmi mozgalmak és ambiciózus hangadóik, a tudomány hatalom vagy mozgalom mögé felsorakozó kritikátlanjai, – pl. Gobineau, Stewart Chamberlain, Liszenko, stb. –, vagy a nemzeti sérelmek és gyűlölködések felbújtói) számára a „világmegváltás” és „világlátás” egyetlen járható lehetőségének kijelöléséhez. „A világ nem olyan, mint amilyennek látjátok és láttatták veletek.” Már csak a tömegek erejét és támogatását kell megszerezni az egyetlen, minden eddiginél újabb és megalapozottabb (elmélet, műfaj, szemlélet, hatalom, társadalmi berendezkedés, értékrend: izmus) győzelemre viteléhez.

A tömegessé vált és elgépiesített világban aztán *Mi* leszünk az előőrs, és *Én* leszek a hiteles, nevem, arcom és küldetésem szerint ismert és nyilvántartott (rettegett-rajongott) *valaki*. Fel nem ismert képességeim és a kiválóságom új arcot és alakot nyer az új világban. „Ez a harc lesz a végső...” A *valaki* számára nincs fenyegetőbb rém, mint a *senkiség* lehetősége, mert elit pozíciója személyességén kívül semmije nincs, ami személyiségét kifejezhetné, védhetné: társadalmi státusa nélkül emberi szerepe is kiüresedne.

Az avantgard műfaji acsarkodásai, a tudományok izmusainak leplezettebb, de kézzelfogható ellenszenvei, ellenségeskedései, a különböző integrációkban tapasztalható kicsinyes és méltatlan személyeskedések, a politikusok infantilis hazudozásai és

monomániás öngazolásai egyaránt az elveszíthető személyiség visszanyeréséért, az elit-pozíciók birtoklásáért és megtartásáért szerveződnek, illetve ebből nyerik „megújuló” erőforrásait.

A polgári individuumok tőkével vagy tudástőkével megáldott felső-középhada műpártolóként, gyűjtőként, műfaji rajongóként, szakértőként, kliensként kapcsolódik az elitekhez. Ez a felső középhad egzisztenciáját és öntudatát tekintve rábízta magát a kiválasztott vagy megtalált elit játszmáinak és egymással folytatott harcainak győzteseire, bár ezekben a harcokban – a kimenetel változékonysága miatt – csak részben kötelezi el magát. Mintának a magas – nem mindenki által érthető és értelmezhető, bonyolult kódokkal és előzménytörténetekkel érvényes – kultúrát tekinti, amelyben ha nem is alkotóként, de hiteles résztvevőként személyesen is érdekelt. Műveltsége és szakértelme determinált, elsősorban a társadalom nyilvános értékrendszerében, illetve annak referenciális tevékenységeiben meghatározott. Nyilván nem a tömeg állapítja meg, melyik a legnagyobb mű, melyik az etikus és melyik az erkölcsileg kifogásolható viselkedés, ki a sztár, mi a hír, és mi nem hír stb. (A „valóság-show”-k sztárkiválasztó illúziója a tömegmanipuláció borotvaéles logikával megkomponált hazugsága, az interaktivitás torztükré,⁴ – egyben a többszektörű média-biznisz legalattomosabb pénznyerő automatája.)

A magas kultúra élménytartalma, értéke, bensőséges szellemi, „lelki” energiakészlete csak a beavatott számára nyílik fel, nyilvánul meg, ezért – a kérdés másik oldaláról tekintve – a magas kultúra egyben a beavatottak körének és kiválóságának kijelölése, társadalmi elkülönültségének terepe is. A szimbólumok és *mémek*⁵ tudatos felismerésének, alkalmazásának birtokló a társadalmi tudástőke megkülönböztetett résztulajdonosai is. A szimbólumok, fogalmak és terminológiáik azonban nem általánosak, hanem az adott műfajban, diszciplínában, politikai nyelvezetben, „izmusban” értelmezettek, ezért a magas kultúra egyetemessége helyett magas kultúrák egymásmelletti-ségében és együttélésében célszerű az elit és kultúrájuk kérdésköréről gondolkodni. A gyarapodó „izmusok” és műfajok, a tudomány tudásosztályai, a köztes és az átfogó (inter- és multidiszciplináris) tudományok és a divatos specializációk, a „leg-listák” egyaránt a személyesség visszavételének élményét és lehetőségeit, illetve individuális hajtóerejét biztosítják az elit és az elit-közeli társadalmi csoportosulások és tagjaik számára.

A tömeg és kultúrája. Sokszorosíthatóság, élménypiac, fogyasztás, divat

Az (ember)tömeg a szituáció, és/vagy a munkamegosztási sajátosságok, és/vagy a történelmi vagy személyi okokból kialakult verseny-esélyegyenlőtlenségek következménye, amelyben elvész – pontosabban jelentéktelenné válik - a társadalmi cselekvő alany személyisége, mintegy feloldódik abban a statisztikai sokaságban, amely tetteirejt túláradó energiakészletéből és mérlegelési morális korlátozottságából, illetve kívülről irányított gondolkodásából meríti.

A tömeg, mint kategória nem személyiségeket, hanem cselekvő sokaságot definiál, azt az átlagot, aki individuumként értelmezhetetlen, illetve érdektelen, de mint a meg-

sokszorozott emberi cselekvés és viselkedés alanya fogyaszt, termel, áramlik („tömegközlekedési” eszközökön, vagy gyalog), tüntet, lakik, olvas, szórakozik, vért ad vagy szemetel, illetve az elit által meghatározott időszakokban és módokon szavaz, demonstrál vagy ünnepel. A tömeg tagjai nem jutottak be a társadalom személyenként nyilvántartott csúcsteljesítői és klienseik szűk táboraiba, ám – az egyetemes emberi jogok és szabadságok alapján jogilag is – teljes értékű és érvényű személyiségek, érző és gondolkodó emberek, mikrokörnyezeteik gyűlölt vagy szeretett, számon tartott individuumai.

A tömeg kultúrájáról beszélni ezért csakis az aktivitások statisztikai és szociológiai adatainak birtokában lehet (és szabad). Ha János bácsi életmódja és szórakozási szokásai kísérteties pontossággal meg is jelenítik az 50 éves, vidéki, férfi, ipari szakmunkás átlag életmódbeli és szórakozási statisztikai mutatóit, János bácsi akkor sem tömegember, hanem önmaga „szemefénye”, életének alakítója és szenvedője, személyiség a javából – legalábbis a viselkedés és esélyparadigmák neki jutó rendszerében. Műveltsége, kultúrája nem tömegkultúra, vagy tömegműveltség, hanem – esetleg – a tömegkultúra ideáltipikus megnyilvánulása.

A tömeges kulturális aktivitás (vagy aktivitás hiány), a tömegkultúra a fogyasztás világában és a fogyasztás révén válik értelmezhetővé. Sajátos, a szükségletek kielégítésének speciális változata a társadalmak tág értelemben vett élménypiac. Működését a görög tragédiáktól a hellenizmus misztériumszerű sokadalmain, vagy a római gladiátor és cirkuszi játékokon át, a középkori lovagi tornákig és templomi (vásári) misztériumjátékokig, illetve a nyilvános kivégzések „ünnepségéig” kísérhetjük figyelemmel. Egy-egy császári vagy királyi frigy, utazás, udvari vagy főrendi családi ünnepség éppúgy tartozéka ennek az élménypiacnak, mint a keresztes hadak után vonuló kurtizánok, vagy a középkor városi fürdőinek elhíresült fürdős-„személyiségei” és piroslámpás házai. Az élménypiac nem használ bonyolult szimbolikákat, nem kódolt az előzmények hivatalosan referált és deklarált értékrendszereiben, hanem nyers és közvetlen, általánosan érvényesülő hatást fejt ki a fogyasztóra (nézőre, résztvevőre, igénybevevőre stb.). A tömegkultúra természetesen az elitre is hat, azonban ezt a hatást a magas kultúra és az individuális alkotó elit értéktelennek referálja és deklarálja, mert saját kiválósága és elhivatottsága elvész benne. (A jól megcsinált horrorfilm érzelmi hatásait tekintve nem válogat a nézőkben. A jeges rémület minden néző sajátja, ha ott ül a nézőtéren. Más kérdés, ki ül ott és ki nem. A házimozi vetítőernyője előtt – otthon – Csontváry vagy Rippl-Rónai képek alatt, biedermeier bútorok között egyedül is lehet borzongani.) A császár vagy a consul ott ült a Colosseumban, a világbajnoki döntőn ott ücsörögnek a résztvevő államok magas rangú államfőfijai, más sportágak és műfajok sztárjai. Az esemény egyedisége megszólítja az egyediség megjelenítőit, az elitet.

Az új és legújabb kor élménypiac a műfajok gyarapodása függvényében alakítja ki intézményeit és intézeteit. A kultúraközvetítő intézmények leválnak a kultúrát közvetítő hétköznapi – mindennapi struktúrákról és funkcióktól (pl. család, lakás, tárgyi környezet, öltözködés, társaság, barátok, település, sétálóutcák, kirakatok, boltok,

bevásárlóközpontok, spontán és mesterségesen kiképzett „agórák” – nyílt terek, templomok és találkozási centrumok), és saját műfajaik szerint megszervezett intézetekben élményfogyasztókért kiáltanak. A fogyasztó – szorozva a bevétellel – a műfaj és az intézet létjogosultságát, érvényességét és prosperitását (közgazdasági értelemben is) indokolja. Tehát a fogyasztót ki kell szolgálni. Több, közvetlenebb, erősebb hatású élmény, több fogyasztó, több bevétel.

Íme – ekkor és most – a finnyás esztétika, az elit deklarált ellenszenve, a rögeszmésen számonkért értékdeficit, a nép- (és népség-) boldogító ideológiák zárójelbe kerülnek, a piac szabályoz. Az élmény általánossága, hozzáférhetősége és érzéki-érzelmi ereje, illetve vonzása dönt. A sokszorosítással és a mixtúrák (keverékek) képzésével, – pl. képregény, rajzfilm, filmdal, a filmdal átíratái, filmfigura műanyagból, filmfigura pólón, filmfigura frizurája, filmfigura bőrbe tetoválása stb. – az érzéki élményláncolat tetszőlegesen meghosszabbítható, a tömeg kulturális aktivitása gerjeszhető és (ma még nem pontosan ismert szabályok szerint) fenn is tartható. Barbie baba, a film- vagy médiasztár és a legyőzhetetlen karatehős ipari, pénzpiaci jelentőségű áruvá válik. A tömeg egyedei személyességüket fogyasztásuk és benne kulturális fogyasztásuk változatosságában, személyességében jelenítik meg. A fogyasztás módja, iránya, stabilitása, stb. az individuum mikrokozmoszában manifesztálódik: meghatározva lakása, kertje, szokásrendszere, társasága, kedvenc sztárja, rockegyüttese, focicsapata, ruházatkódja, öltözködése, beszédmódja és stílusa, viselkedése jellegzetességeit.

Szokásunk generális tévedése, amikor homogén tömegkultúrát tételez fel. A személyes diszpozíciók útján válik személyessé, egyedivé a fogyasztási skálák sokszínű palettája. Más kérdés az, hogy ezek a személyes diszpozíciók nem képeznek műfajokat, szimbolikájuk sincs teoretikus rendszerekbe foglalva, esetlegesen az életkor, a környezetváltozás vagy a társasági-társadalmi mikrokozmosz megváltozása okán. Így más kérdés az is, hogy a kulturális fogyasztás és részvétel aktuálisan adott diszpozíciók mennyiben vannak szinkronban a kialakult intézményes kultúraközvetítő struktúrák kínálatával, a nyilvános társadalmi értékrend műfajok szerint létrehozott intézményeivel.

Az értékes és értéktelen, a fennkölt és földhözragadt, a művelt és műveletlen tulajdonságjelölő fogalmak és oppozíciók alkalmatlanok a tömegkultúra jelenségeinek vizsgálatához és megértéséhez is. Érdemesebb talán az individuum oldaláról megközelíteni a kérdést. Valamennyien elveszítjük természetadta személyességünket – az öltöztető asztalra kített mezítelen egyediségünket – az egyre inkább hálózati típusú, bonyolult társadalmi teljesítményverseny konfigurációiban. Az elveszített személyesség visszavételéhez vagy egy ideáltípusú és tökéletes Emberhez (Buddha, Krisztus, Mohamed) vagy önmagunkhoz fordulhatunk, menekülhetünk. A „tökéletes emberekről” alkotott hiteink és önmagunk is viseljük korunk és társadalmunk összes ellentmondásának lenyomatait. Ettől nem szabadulhatunk, de nem is kell. Csak az emberi méltóság attribútumának tiszteletben tartása fontos, mert ennek révén juthatunk közelebb az emberi személyiség és személyesség visszavételi játszmáinak megértéséhez.

Gondolkodásunk (tudatunk) univerzumában ugyanis mindent megtehetünk, elkövet-
hetünk, csak egyet nem: nem vonulhatunk ki belőle. Ennek az univerzumnak akkor is
teljesnek, egésznek kell lennie, ha más-más esélyek, társadalmi és szociális körül-
mények, ismeretek és értékek építik fel azt.

Jegyzetek(Endnotes)

¹ V.ö: Kleisz Teréz művelődésszociológiai kutatásaival és stúdiumaival.

² Róna-Tas András:

A magyar doktoriskolák helyzete és jövője

=

Magyar Tudomány

, 2003. 10. szám

³ V.ö: Cracy remek könyve:

A megfigyelő módszerei

, Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

⁴ V.ö:

Kultúra és Közösség

, 2003. 1. szám.

Médiavalóság

(elsősorban Kapitány Ágnes

– Kapitány Gábor, Sas Tamás, Antalóczy Tímea, Kamarás István és Réz András előadás-
tanulmányai)

⁵

Mém

: a gének mintájára alkotott műszó. A kultúrában öröklődő, pontosabban az öröklődést átvivő
funkciók, struktúrák, értékek, minősítő-értékelő viszonyulások

– kommunikációs szempontból információs egységek

– neve.